

І. С. Кривцун*

ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ ТА СУБ'ЄКТИ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Запровадження адміністративного судочинства в Україні має неабияке ідеологічне навантаження, оскільки судове оскарження є демократичним інститутом, що гарантує захист прав людини державою в особі адміністративних судів від можливого свавілля та зловживань з боку її органів та посадовців.

Упродовж десятиліть суди у свідомості наших громадян здобули репутацію каральних інституцій, а не органів, основним завданням яких є захист прав людини. Суд, який розглядає цивільні і кримінальні справи та справи про адміністративні проступки, не повинен вирішувати спори громадян із владою, оскільки спрямованість таких справ характеризується формулою “держава проти особи”. Громадянину протистоїть потужний адміністративний апарат. Необхідність створення в Україні адміністративних апеляційних судів зумовлена також невисоким ступенем довіри населення до загальних судів. Адміністративні апеляційні суди мають здобути авторитет і повагу швидше, ніж у людей зміняться на краще далеко не позитивні уявлення про загальні суди.

Винятково важливою в цьому плані є роль адміністративного апеляційного суду як органу, призначеного для розв'язання конфліктів на ґрунті застосування права, захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, які відповідно до ст. 3 Конституції України¹ становлять зміст її діяльності, а також прав юридичних осіб і трудових колективів, загальнодержавних і загальносупільних інтересів.

Адміністративні апеляційні суди посідають визначне місце у судовій системі України. Запровадження принципово нового для України адміністративно апеляційного порядку перегляду судових рішень також вимагає ретельного наукового аналізу їх діяльності на першому етапі їх становлення і вироблення відповідних практичних рекомендацій.

Праці вітчизняних учених-адміністративістів, присвячені проблемам адміністративного процесу України, зокрема, Ю. П. Битяка, О. М. Бандурки, М. М. Тищенко, Л. С. Анохіної, В. М. Перепелюка було видано ще до набрання чинності Кодексом адміністративного судочинства України (далі — КАС України)². Наукові публікації цього періоду мають переважно загальнотеоретичний характер, а організаційно-правові проблеми діяльності адміністративного апеляційного суду в них взагалі не розглядалися, оскільки на той час таких судів просто не було.

Питання визначення об'єкта і предмета апеляційного оскарження судового рішення є проблемним у чинному адміністративно-процесуальному законодавстві України. Для виникнення апеляційного провадження необхідним є наявність об'єкта, з приводу якого подається апеляція. За чинним КАС України об'єктом апеляційного оскарження слід вважати рішення суду першої інстанції (постанову, ухвалу), яке не набрало чинності і містить в собі, на думку особи, яка подає апеляційну скаргу, несприятливі для неї наслідки вирішення спору.

Таким чином, об'єктом апеляційного оскарження є всі постанови суду першої інстанції, які не набрали законної сили, а також ухвали суду першої інстанції, крім винятків, передбачених законом. Постанови адміністративного суду першої інстанції оскаржуються повністю або частково. Це означає, що у випадку, коли суб'єкт оскарження заперечує тільки мотиви постанови суду першої інстанції, він може окремо оскаржити в апеляційному порядку мотивувальну частину постанови. Коли оскаржується резолютивна частина, то слід розцінювати як оскарження постанови взагалі. Ухвали суду першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від постанови суду тільки у випадках, коли це прямо встановлено КАС України. В основному це ухвали, які

© Кривцун І. С., 2008

* здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

¹ Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. // ВВР. — 2005. — № 35, 36, 37. — Ст. 446.

перешкоджають судовому провадженню у справі або пов'язані зі зверненням рішення суду до виконання. Ухвали суду про відмову в поновленні чи продовженні пропущеного процесуального строку можуть бути оскаржені особами, які беруть участь у справі (ст. 102 КАС України), ухвали про залишення позовної заяви без руху або про повернення позовної заяви можуть бути оскаржені особою, яка подала позовну заяву (ст. 108 КАС України), ухвала про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі може також бути оскаржена особою, яка подала позовну заяву (ст. 109 КАС України). Такі ухвали можуть бути оскаржені повністю або частково.

Заперечення на інші ухвали можуть бути викладені в апеляційній скарзі на постанову суду першої інстанції. Можливість оскарження ухвали про відкриття провадження у справі законом не передбачається, оскільки винесення такої ухвали не перешкоджає правам інших осіб на судовий захист (ст. 107 КАС України), крім того, у випадку, коли суд задовольняє клопотання та поновлює або продовжує процесуальний строк, ухвала про це оскарженню також не підлягає.

В. І. Шишкін та Р. О. Куйбіда об'єктом перегляду в порядку апеляційного провадження бачать як питання факту (правильність оцінки доказів і встановлення фактів), так і питання права (правильне застосування матеріального і процесуального права). На їх думку, якщо суд апеляційної інстанції досліджує нові докази у справі, він повинен дати їм оцінку разом з доказами, які досліджувалися в суді першої інстанції. Так само нові факти, які встановлені на основі досліджених доказів, оцінюються судом апеляційної інстанції в комплексній сукупності з фактами, що встановлені судом першої інстанції і не піддаються сумніву. Питання факту і права тісно взаємопов'язані. Застосування норм процесуального права до питань факту може проявлятися у прийнятті чи відхиленні доказів, виходячи з правил допустимості та належності доказів. Неправильне застосування цих правил може призвести до спотворення в судовому рішенні фактичної суті справи³. Таким чином, ними підтримується позиція І. Я. Фойницького, що апеляція повинна мати змішану мету оскарження й перегляду — виправлення судом помилок при вирішенні як питань факту, так і питань права.

Об'єктом апеляційного оскарження, на нашу думку, можна вважати рішення суду першої інстанції, яким закінчується розгляд справи, у випадках, не заборонених КАС України.

Безперечно, об'єктом апеляційного оскарження може бути і додаткове рішення суду першої інстанції, постановлене відповідно до положень ст. 168 КАС України, згідно із якою суд, що ухвалив судові рішення, може за заявою особи, яка брала участь у справі, чи з власної ініціативи прийняти додаткову постанову чи постановити додаткову ухвалу у випадках, якщо:

- до однієї із позовних вимог, щодо якої досліджувалися докази, чи одного з клопотань не ухвалено рішення;
- суд, вирішивши питання про право, не визначив способу виконання судового рішення;
- судом не вирішено питання про судові витрати.

Говорячи про об'єктивні передумови апеляційного оскарження, слід зазначити, що в юридичній літературі питання про те, чи є об'єктом апеляційного оскарження ухвала суду першої інстанції, розглядається неоднозначно.

Так, А. Загоровський називав наступні випадки, коли:

- неможливість оскарження ухвали закриває шлях до апеляції і взагалі закриває подальший рух процесу (наприклад, відмова в прийнятті позовної заяви або апеляційної скарги);
- інтереси сторони можуть бути порушені в результаті несвоєчасного оскарження незаконної ухвали (наприклад, про забезпечення позову тощо)⁴.

Таким чином, за загальним правилом, в адміністративному процесуальному законодавстві України основним об'єктом апеляційного оскарження є рішення суду першої

³ Шишкін В. І., Куйбіда Р. О. Оскарження й перегляд судових рішень в Україні. — К.: Факт, 2003. — С. 11-12.

⁴ Загоровський А. И. Очерки судопроизводства в новых административно-судебных и судебных учреждениях. — Одесса, 1892. — С. 87.

інстанції повністю або частково, додаткове рішення суду першої інстанції у відповідних випадках, які передбачають його постановлення, а винятковими об'єктами — ухвали суду першої інстанції, які підлягають апеляційному оскарженню.

Як уявляється, не можна погодитися з думкою тих учених-процесуалістів (Л. О. Богословської, Є. Г. Коваленка, В. М. Тertiшника), які вважають об'єктом оскарження тільки ті судові рішення, які не набрали законної сили. Так, на думку Л. О. Богословської, “апеляційне провадження — це врегульована законом діяльність апеляційних судів з розгляду апеляцій на вироки, ухвали та постанови суду, які не набрали законної сили, і вирішення питання про їх законність та обґрунтованість”⁵. Є. Г. Коваленко, В. М. Тertiшник зазначають, що “суд вищого рівня за апеляціями перевіряє законність і обґрунтованість судових рішень місцевих судів, які не набрали законної сили”⁶.

Предметом апеляційного оскарження повинні бути як питання факту, так і питання права. Для вирішення питань факту, тобто для встановлення фактів (обставин) у справі, як правило, нема потреби в юридичних знаннях, оскільки мова йде про переконання судді у наявності чи відсутності тих чи інших фактів, яке сформоване під впливом поданих сторонами доказів. Тому для виправлення можливих помилок у встановленні фактів у справі і підставі досліджених доказів (суддівських помилок у питаннях факту) достатнім є перегляд справи лише однією інстанцією вищого рівня. Ця інстанція є апеляційною. Вона наділена повноваженням дослідити нові докази або дослідити повторно докази, розглянуті в першій інстанції, і правильно встановити на їх основі фактичну сторону справи. Рішення апеляційної інстанції в питаннях факту має бути остаточним і може бути переглянутим на предмет правильності встановлення фактів лише у зв'язку з новоявленими обставинами.

Більш складними є питання права, тобто правова оцінка (кваліфікація) встановлених обставин і застосування відповідних правових наслідків. Помилка в питаннях права призводить до незаконності судового рішення. Правильне застосування правових норм вимагає юридичної освіти і високої кваліфікації судді. Тому законність судових рішень має гарантуватися не тільки однією апеляційною інстанцією, а й вищою інстанцією — касаційною. Можливість послідовного подвійного перегляду судового рішення на предмет законності забезпечує виправлення помилок у питаннях права кваліфікованими судьями спочатку апеляційної інстанції, а потім — ще більш кваліфікованими судьями касаційної інстанції.

Під суб'єктивною передумовою апеляційного оскарження слід розуміти наявність певного кола суб'єктів, які мають право подати апеляцію на постанови і ухвалу суду першої інстанції. Суб'єкти апеляційного оскарження можуть здійснити своє конституційне право на подання апеляції.

Згідно з ч. 1 ст. 185 КАС України, правом на подачу апеляційної скарги наділені сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку постанови суду першої інстанції повністю або частково.

До суб'єктів, які мають право на апеляційне оскарження, перш за все належать сторони — позивач і відповідач. Позивачем у переважній більшості категорій адміністративних справ є фізична чи юридична особа, а відповідачем — суб'єкт владних повноважень.

Оскільки в апеляційному провадженні вирішується питання про правильність рішення суду першої інстанції, то в ньому, як і в суді першої інстанції, також беруть участь дві протилежні сторони, які відстоюють свої інтереси.

Особа, яка подає апеляційну скаргу, в законодавстві називається апелянтом. Противником апелянта є відповідач по апеляційній скарзі.

⁵ Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України. Навч. посіб. / За ред. Ю. М. Groшевого. — Х.: Право, 2002. — С. 81.

⁶ Кримінальний процес України: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — С. 491; Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — С. 514; Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 4-те вид., доп. і переробл. — К.: А.С.К., 2003. — С. 883.

В апеляційному провадженні апелянтом може бути та особа, яка подала апеляційну скаргу у зв'язку з незгодою з рішенням суду першої інстанції.

У ч. 1 ст. 191 КАС України передбачено також, що особи які беруть участь у справі, мають право подати до адміністративного суду апеляційної інстанції заперечення на апеляційну скаргу в письмовій формі протягом встановленого судом апеляційної інстанції строку.

Іншими суб'єктами апеляційного оскарження, згідно зі ст. 53 КАС України, є треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, а також ті особи, які не заявляють таких вимог.

Оскільки третя особа з самостійними вимогами має у справі самостійний інтерес, пред'являє самостійні вимоги на предмет спору, то вона, безперечно, має право на подачу апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, з яким вона не згодна в тій чи іншій частині. Навіть якщо рішення не було оскаржено сторонами, третя особа з самостійними вимогами незалежно від цього, вважаючи, що цим рішенням порушено її право, вправі подати апеляційну скаргу.

Третя особа без самостійних вимог, яка має процесуальний і матеріальний інтерес до наслідку розгляду справи, також не позбавлена права на апеляційне оскарження, оскільки ухвалене по справі рішення безпосередньо впливає на її права і обов'язки і може мати преюдиційне значення для ухвалення іншого рішення щодо цієї особи.

Треті особи вправі оскаржити рішення суду першої інстанції незалежно від їх участі у судовому засіданні при умові, що вони були залучені до справи як учасники процесу.

До суб'єктів апеляційного оскарження належать також правонаступники сторін і третіх осіб. Згідно з ст. 55 КАС України у разі вибуття або заміни сторони чи третьої особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд допускає на будь-якій стадії адміністративного процесу заміну відповідної сторони чи третьої особи її правонаступником. Для допуску до участі в справі правонаступника необхідно надати відповідні докази, що підтверджують законність правонаступництва. Порядок здійснення правонаступництва в суді апеляційної інстанції підпорядковується правилам здійснення правонаступництва в суді першої інстанції.

Таким чином, за законодавством України суб'єктами апеляційного оскарження є особи, які брали участь у розгляді справи, — сторони (позивач, відповідач), треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, їх представники і правонаступники, а також прокурор у випадках, передбачених законодавством.

